

DROBNE PRACE I MATERIAŁY

SŁAWOMIR M. NOWINOWSKI
Uniwersytet Łódzki

Sprawozdanie ppłk. dypl. Bronisława Noëla – ostatniego attaché wojskowego II Rzeczypospolitej w Pradze

Wśród zachowanych w archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie¹ relacji oficerów Wojska Polskiego szczególne miejsce zajmują sprawozdania *attachés* wojskowych, pełniących swe obowiązki w chwili wybuchu II wojny światowej lub w latach bezpośrednio poprzedzających to wydarzenie. Zgodnie z *Instrukcją w sprawie rejestracji faktów, uwag i spostrzeżeń, dotyczących przygotowań i działań wojennych* wydaną przez Ministerstwo Spraw Wojskowych rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie 29 października 1939 r. każdy z nich (podobnie jak wszyscy inni oficerowie służby czynnej i rezerwy) otrzymał polecenie „sumiennego przedstawienia wypadków, w których brał udział i nie krępowania się żadnymi względami”. Pozyskiwaniem relacji zająć się miało Biuro Rejestracyjne Ministerstwa Spraw Wojskowych powołane z inicjatywy II wiceministra tego resortu pułkownika Izydora Modelskiego. Zadaniem jego było wszakże nie tylko gromadzenie dokumentacji, lecz także analizowanie jej pod kątem ustalenia odpowiedzialności za klęskę wrześniową i stosunku ankietowanych do *regime'u* sanacyjnego. W praktyce Biuro było więc elementem działań zmierzających do eliminacji z emigracyjnych struktur wojskowych i cywilnych faktycznych, a nawet wymaganych przeciw-

¹ Przeprowadzenie kwerendy stało się możliwe dzięki stypendium Fundacji Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej oraz Fundacji Bankowej im. Leopolda Kronenberga, za co składam władzom tych Instytucji wyrazy wdzięczności.

ników politycznych dawnej opozycji, w rękach której znalazł się aktualnie ster władzy państwowej².

Spuścizna Biura Rejestracyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych zawiera materiał dokumentacyjny o bardzo różnej wartości. Nie brakuje w nim relacji będących świadectwem zacierzwienia lub frustracji autora, tekstów „wyrównujących dawne rachunki” – pełnych oskarżeń, kłamstw oraz inwektyw. Szczęśliwie zachowały się także przekazy mające duży walor poznawczy, nie obciążone balastem politycznym czy też personalnym, dające, oczywiście subiektywny, ale rzeczowy obraz sytuacji. Do tej właśnie kategorii należy sprawozdanie podpułkownika dyplomowanego Bronisława Noëla – ostatniego *attaché* wojskowego II Rzeczypospolitej w Pradze³.

Bronisław Antoni Noël urodził się 23 marca 1897 r. w Łańcucie. Służbę wojskową rozpoczął w armii austriackiej, uzyskując stopień podporucznika rezerwy artylerii. Od listopada 1918 r. kontynuował ją w szeregach Wojska Polskiego. Pełnił najpierw funkcję oficera ordynansowego i tłumacza Wydziału Wojskowego Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie, a od maja 1919 r. młodszego oficera i adiutanta tamtejszej Zbrojowni, awansując do stopnia porucznika artylerii (1 czerwca 1919). W lipcu 1920 r. otrzymał przydział do 4 dywizjonu artylerii konnej, w którym kolejno dowodził plutonem i baterią oraz otrzymał awans na kapitana (1 lipca 1923). Następnie był instruktorem w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii (styczeń–lipiec 1928 r.) i oficerem ordynansowym w Inspektoracie Armii (lipiec 1928–maj 1929). W maju 1929 r. rozpoczął studia w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie i paryskiej *École Supérieure de Guerre*, po ukończeniu których awansował do stopnia majora dyplomowanego (1 stycznia 1932). Kolejne szczeble w karierze wojskowej stanowią: przydział do Oddziału III Sztabu Głównego (grudzień 1932–październik 1933), funkcja szefa sztabu 18 Dywizji Piechoty (październik 1933–maj 1936) i dowódcy dywizjonu 30 pułku artylerii lekkiej (maj 1936–maj 1937). Po odbyciu stażu w armii rumuńskiej (maj–październik 1937), został ponownie skierowany do pracy w Sztabie Głównym, tym razem jednak w Oddziale II (październik 1937–marzec 1938). Wkrótce po uzyskaniu awansu na

² Zob. A. Grzywacz, M. Kwiecień, *Sikorszczycy kontra sanatorzy 1939–1940. (Z dziejów konfliktów politycznych uchodźstwa polskiego)*, „Zeszyty Historyczne”, nr 127, s. 63–127; nr 129, s. 44–125.

³ Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (dalej IPMS), B. I. 119/f, B. Noël, *Spostrzeżenia dotyczące ogólnego położenia Czechosłowacji i stosunków polsko-czeskich*, kopia, maszynopis, ss. 12.

podpułkownika dyplomowanego (19 marca 1938) otrzymał nominację na stanowisko *attaché* wojskowego w Pradze⁴.

W opinii przełożonych był oficerem o wysokim poczuciu honoru, godności i ambicji osobistej, obdarzonym żywą inteligencją i stanowczym charakterem, doświadczonym, dobrze wyszkolonym i samodzielnym. Wszelako nie zawsze dokładnym oraz nieco powierzchownym, a zatem wymagającym jeszcze „pogłębienia”⁵.

Po zakończeniu misji w ČSR ppłk Noël został mianowany szefem Oddziału II sztabu armii „Karpaty” (czerwiec 1939) i pełnił tę funkcję podczas kampanii wrześniowej. Następnie przez Rumunię przedostał się do Francji, gdzie otrzymał przydział do Oddziału III Sztabu Naczelnego Wodza (grudzień 1939–sierpień 1940). W sierpniu 1940 r. ponownie skierowano go do pracy dyplomatycznej w charakterze *attaché* wojskowego w Bernie. Od maja 1942 r. pełnił służbę w szeregach 1 Dywizji Pancernej I Korpusu Polskiego w Szkocji, sprawując kolejno funkcje: szefa sztabu (maj 1942–styczeń 1943), dowódcy Grupy Wsparcia (styczeń–październik 1943), dowódcy artylerii dywizyjnej (październik 1943–styczeń 1946) i awansując do stopnia pułkownika dyplomowanego (1 stycznia 1943). Przebył wraz z nią także szlak bojowy od walk w Normandii, aż po okupację Niemiec. W lutym 1946 r. skierowany został do pracy w Sztabie Głównym. Był to już ostatni przydział służbowy. Po demobilizacji w 1947 r. osiedlił się w Londynie, gdzie wiódł żywot politycznego emigranta. Generał broni Władysław Anders mianował go 1 stycznia 1964 r. generałem brygady. Zmarł 21 sierpnia 1979 w Londynie, ale jego prochy spoczęły w Krakowie na cmentarzu Rakowickim. Był kawalerem orderu *Virtuti Militari* 4 i 5 klasy, otrzymał 6-krotnie Krzyż Walecznych oraz Złoty Krzyż Zasługi⁶.

Relacja Bronisława Noël poświęcona jest wyłącznie jego misji *attaché* wojskowego w Pradze⁷, którą wypadło mu pełnić w okresie szczególnie dramatycznym: kryzysu i likwidacji państwa czechosłowackiego. Autor przedstawia własną ocenę tych wydarzeń, zwracając szczególną uwagę na motywy postępowania społeczeństwa czechosłowackiego i jego elit politycznych. Podejmuje przy tej okazji

⁴ T. Kryśka-Karski, S. Żurakowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991, s. 137; P. Stawecki, *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1997, s. 194.

⁵ P. Stawecki, *op. cit.*, s. 194.

⁶ T. Kryśka-Karski, S. Żurakowski, *op. cit.*, s. 137.

⁷ Wcześniej funkcję tę sprawowali: ppłk Mieczysław Ścierzyński (1921–1923), ppłk Antoni Trzaska-Durski (1923–1926), ppłk Jan Bigo (1926–1930), ppłk dypl. Andrzej Czerwiński (1930–1934) i ppłk dypl. Bohdan Kwieciński (1934–1937).

próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie o przyczyny braku polityczno-wojskowej współpracy pomiędzy Pragą a Warszawą. Dzieli się również swoimi spostrzeżeniami na temat relacji polsko-słowackich. Interesująca – choć nie pozbawiona błędów – jest także jego charakterystyka czechosłowackiej armii i jej kadry dowódczej. Sprawozdanie niewątpliwie poszerza dotychczasowy zakres wiedzy o stosunku Polski do kwestii upadku Czechosłowacji i specyfice pracy szczególnej kategorii pracowników służby zagranicznej II Rzeczypospolitej, jaką stanowili *attachés* wojskowi⁸.

W publikowanym dokumencie nie wprowadzono żadnych zmian stylistycznych. Zachowano także stosowaną przez autora pisownię nazwisk obcojęzycznych (poprawną ich formę zamieszczono w przypisach). Zmodernizowano jedynie ortografię, poprawiono ewidentne błędy maszynowe i rozwinięto (w nawiasach kwadratowych) nietypowe skróty. Dla ułatwienia zrozumienia poruszanych w dokumencie problemów i przybliżenia występujących w nim postaci tekst został opatrzony przypisami.

Ppłk dypl. N O Ę L Bronisław
Paryż, dn. 26 marca 1940.

ŚCIŚLE TAJNE

Spostrzeżenia dotyczące ogólnego położenia
Czechosłowacji i stosunków polsko-czeskich w r. 1938/39.

Uwaga: Nie posiadam i nie posiadałem nigdy żadnych notatek z czasów mego urzędowania w Pradze. Opracowując obecnie moje spostrzeżenia, starałem się uwypuklić i naświetlić jedynie ważniejsze fragmenty, które utkwiły mi w pamięci, przedstawiając równocześnie krótki przegląd rozwoju wypadków.

Unikałem powtarzania tych obserwacji i faktów, ujętych w opracowaniu ppłk dypl. Kwiecińskiego⁹, do których ze swej strony nic dodać nie mogę.

Pewne nieścisłości w datach są możliwe.

⁸ Por. J. Kulpiński, *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe od wiosny 1938 do jesieni 1939 roku*, Gdańsk 1977; P. Łossowski, *Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992, s. 69–77; W. Michowicz, *Organizacja polskiego aparatu dyplomatycznego w latach 1918–1939*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4 (1918–1939), red. P. Łossowski, Warszawa 1995, s. 27–31, 43–44, 53–55.

⁹ Kwieciński Bohdan – ppłk dypl. WP. Attaché wojskowy w Pradze (1934–1937), attaché wojskowy i lotniczy w Londynie (1937–1945)

Wstęp.

Stanowisko attaché wojskowego w Pradze objąłem dnia 1 IV 1938 od ppłk. dypl. Kwiecińskiego Bohdana. Od 1 IX 1937 do 1 IV 1938 placówka wojskowa w Pradze była nie obsadzona.

Przed wyjazdem z Warszawy otrzymałem krótkie ustne wytyczne, dające się streścić w sposób następujący:

– od Szefa Oddziału II Szt[abu] Gł[ównego] płk. dypl. Pełczyńskiego¹⁰.

Obserwować pilnie współpracę rosyjsko-czeską. Ze sztabem czeskim i czeskimi kołami wojskowymi utrzymywać stosunki poprawne, ale raczej chłodne. Podkreślać niemożność osiągnięcia dobrych stosunków między Polską a Czechami przed uregulowaniem spraw mniejszości naszej na Śląsku w myśl życzeń Polski.

– od Szefa Sztabu Głównego, gen. bryg. Stachiewicza¹¹.

Wystrzegać się prowadzenia jakiegokolwiek polityki lub wypowiedania poglądów, niezgodnych z tezami politycznymi MSZ. – Obciążać Czechów winą doprowadzenia do złych stosunków z Polską, których poprawa nastąpić może jedynie przez pomyślne dla nas załatwienie spraw spornych.

I. Okres od Anschlusu do Monachium.

Czechosłowacja w r. 1938 nie miała dobrych stosunków z sąsiadami. Prócz jednej Rumunii, z którą łączyła ją przyjaźń, miała niezłatwione sprawy sporne z Polską, Niemcami i Węgrami. Agendy czeskiego MSZ prowadził formalnie minister Krofta¹². W rzeczywistości dyktatorem w dziedzinie polityki zagranicznej był prezydent Benesz¹³.

¹⁰ Pełczyński Tadeusz (1892–1985) – generał brygady WP. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917), oficer WP do XI 1918; m. in. absolwent Wyższej Szkoły Wojennej (1923), dowódca 5 p.p. Leg. (1932–1935), szef Oddziału II Sztabu Głównego (X 1935–I 1939), komendant Okręgu Lublin ZWZ (1940–1941), szef Sztabu Komendy Głównej ZWZ/AK (1941–1944), zastępca dowódcy AK (1943–1944). Od 1945 na emigracji politycznej.

¹¹ Stachiewicz Wacław (1894–1973) – generał dywizji WP. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917) i POW (1917–1918), oficer WP od XI 1918; m. in. szef sztabu Frontu Środkowego (1919–1920), absolwent École Supérieure de Guerre (1923), wykładowca Wyższej Szkoły Wojennej (1924–1928), dowódca 27 p.p. (1928–1932) i 7 DP (1933–1935), szef Sztabu Głównego (VI 1935–IX 1939). Od 1939 na emigracji politycznej.

¹² Krofta Kamil (1876–1945) – historyk i dyplomata czechosłowacki. Profesor Uniwersytetu Karola w Pradze, poseł przy Watykanie (1920–1921), w Wiedniu (1922–1925) i Berlinie (1925–1927), szef sekcji politycznej MZV (1927–1936), minister spraw zagranicznych (II 1936 – X 1938), uczestnik ruchu oporu (1943–1944).

¹³ Beneš Eduard (1884–1948) – dyplomata i polityk czechosłowacki. Docent socjologii Uniwersytetu Karola w Pradze, członek antyhabsburskiej „Maffi” (1914–1915),

Spółeczeństwo czeskie – równie jak parlament – pamiętając jego sukcesy na gruncie międzynarodowym, obdarzało go zaufaniem i bezkrytycznie poddawało się jego decyzjom, zajmując się głównie sytuacją wewnętrzną i gospodarczą kraju.

A. Sprawy niemiecko-czeskie.

Po wcieleniu Austrii do Rzeszy tempo zaogniania się stosunków niemiecko-czeskich zwiększało się stale. W miesiącach wiosennych 1938 r. trzy wydarzenia stanowiły etapy rozwijającego się procesu:

- 1) Ogłoszenie „warunków karlsbadzkich” Henleina¹⁴.
- 2) Zarządzenie mobilizacji w drugiej dekadzie maja.
- 3) Próba mediacji lorda Runcimana¹⁵.

Warunki karlsbadzkie¹⁶ zawierały po raz pierwszy żądania godzące w suwerenność państwa czechosłowackiego. Zostały one zbagatelizowane przez rząd czechosłowacki, wierzący uparcie, że taktyka Benesza doprowadzi do ugody z Niemcami. Taktyka ta w praktyce zawiodła. Benesz nie mógł się zdobyć na żadną szybką i męską decyzję, a z błędów jego korzystali Niemcy.

Mobilizacja, zarządzona w maju 1938¹⁷, była również jednym z chwytów taktycznych. Obliczona ona była na zwrócenie uwagi

sekretarz generalny Czechosłowackiej Rady Narodowej (1916–1918), minister spraw zagranicznych (1918–1935), poseł (1919–1926 i 1929–1935), premier (1921–1922), prezydent (XII 1935 – X 1938 i 1940–1948).

¹⁴ Henlein Konrad (1898–1945) – aktywista mniejszości niemieckiej w ČSR. Twórca i przywódca Sudetendeutsche Heimatfront (1933–1935) i Sudetendeutsche Partei (1935–1938), członek NSDAP (1938–1945), gauleiter i zarządca Sudetów (1939–1945).

¹⁵ Runciman Walter (1870–1949) – przemysłowiec i polityk brytyjski. Członek Izby Gmin z ramienia partii liberalnej (m. in. 1924–1937), minister edukacji (1908), rolnictwa (1911–1914) i handlu (1914–1916 i 1931–1937).

¹⁶ Program K. Henleina przyjęty na kongresie Sudetendeutsche Partei w Karlových Varach (Karlsbadzie) w dniach 23–24 marca 1938. Żądano w nim: 1) całkowitego zrównania w prawach ludności niemieckiej z czeską; 2) uznania, w celu obrony równoprawnej pozycji w państwie, niemieckiej grupy narodowej za osobę prawną; 3) zagwarantowania nienaruszalności niemieckiego obszaru zasiedlenia; 4) utworzenia na tym obszarze niemieckiego samorządu obejmującego wszystkie dziedziny życia publicznego; 5) ustanowienia prawnych środków ochrony obywateli żyjących poza zwartym obszarem swego narodu; 6) wyrównania krzywd wyrządzonych Niemcom od 1918 r.; 8) pełnej swobody wyznania niemieckiej świadomości narodowej i światopoglądu niemieckiego.

¹⁷ Decyzję o częściowej mobilizacji sił zbrojnych władze ČSR podjęły 20 maja 1938. Oficjalnie uzasadniano ją potrzebą przeszkolenia rezerwistów na nowo wprowadzonym sprzęcie i koniecznością wzmocnienia bezpieczeństwa państwa podczas wyborów samorządowych, zaplanowanych na 22 i 29 maja oraz 12 czerwca. Liczbę zmobilizowanych szacuje się na 100–220 tys. (na stopie pokojowej armia ČSR liczyła około 200 tys. żołnierzy).

Zachodu i na przekonanie Niemców o woli obrony narodu czeskiego. Skutku zamierzonego demonstracja ta nie odniosła, gdyż Francja i Anglia nie zmieniły swego ugodowego nastawienia, a Niemcy uważali ją za prowokację i wysuwali ją w dalszej rozgrywce jako atut przeciw Czechosłowacji.

Przyjazd lorda Runcimana w charakterze arbitra z ramienia Anglii¹⁸ wprowadzał do sprawy sudeckiej nowy czynnik. Zgoda Czech na mediację i arbitraż obcy przenosiła po raz pierwszy oficjalnie wewnętrzną dotychczas sprawę na płaszczyznę międzynarodową. Kryło się w tym niebezpieczeństwo dla Czech w wypadku wydania opinii przychylniej dla Niemców. Stanowisko zajęte ostatecznie przez Runcimana było wyraźnie sprzyjające ustępstwom na rzecz Rzeszy¹⁹. Na nim opierała się Anglia, wywierając w okresie Monachium nacisk swój na Czechy i załatwiając sprawę sudecką na konferencji czterech mocarstw bez udziału przedstawiciela Czechosłowacji, która zesłała do roli „przedmiotu” sporu.

Kiedy po wyjeździe lorda Runcimana stosunki niemiecko-czeskie pogarszały się z dniem każdym Hennlein, będąc tubą Hitlera²⁰, stawiał żądania coraz bardziej śmiałe. Żądania te były z reguły odrzucane przez rząd czeski, a kiedy ten ostatni, pod wpływem rozwoju wypadków na ziemiach czeskich i perswazji państw zachodnich częściowo ustępował, Henlein (względnie] Hitler) stawiał nowe postulaty przewyższające poprzednie. W ten sposób doszło do warunków niemieckich, przedstawionych przez Hitlera w Monachium.

B. Stosunki czesko-rosyjskie.

W momencie mego przyjazdu do Pragi sympatie prosowieckie były bardzo silne, a wydaje mi się, że większe nawet od sympatii francuskich. Złożyły się na to następujące powody:

- 1) wiara w potęgę militarną Rosji,
- 2) przeświadczenie, że antagonizm niemiecko-rosyjski wykorzystać można praktycznie dla Czechosłowacji,

¹⁸ Lord Runciman przebywał w ČSR na wniosek Wielkiej Brytanii jako niezależny obserwator i rozjemca w dniach 3 sierpnia–16 września 1938. W trakcie swej misji przeprowadził szereg rozmów zarówno z władzami państwowymi jak i przywódcami Niemców sudeckich.

¹⁹ W raporcie końcowym z 21 września 1938 lord Runcimana stwierdzał brak perspektyw na zgodną koegzystencję Niemców i Czechów w ramach jednego państwa. Dlatego też sugerował przyznanie obszarom zamieszkanym w większości przez ludność niemiecką pełnego prawa samostanowienia, co w konsekwencji prowadzić miało do scedowania ich na rzecz Niemiec.

²⁰ Hitler Adolf (1889–1945) – polityk niemiecki. Przywódca NSDAP (1921–1945), kanclerz (1933–1945) i wódz III Rzeszy (1934–1945).

3) pokutująca wśród społeczeństwa czeskiego popularność hasel panslawizmu, pojętego jako związek narodów słowiańskich pod egidą Rosji (doktryna prez[ydenta] Masaryka²¹).

W miarę rozwoju wypadków Czesi spostrzegli bezsilność Rosji. Wówczas też zasadniczo zmieniły się nastroje, czego wyrazem było oburzenie na rząd sowiecki w okresie Monachium, a nawet obwinianie go przez opinię publiczną czeską o zdradę.

C. Stanowisko Małej Entente.

Rumunia i Jugosławia, partnerzy Czechosłowacji z Małej Entente, nie odegrały prawie żadnej roli w sporze czesko-niemieckim. Obydwa te państwa zajęły stanowisko platonicznie przychylnie dla Czechów, nie angażując się czynnie. Podtrzymywana była przy tym teza, że Mała Ententa jest związkiem trzech państw, mających jedynie na celu zabezpieczenie ich interesów w basenie naddunajskim – sprawa Sudetów zaś nie jest terytorialnie związana z powyższym obszarem.

D. Stosunki polsko-czeskie.

Sprawa mniejszości polskiej na Śląsku czeskim, wysuwana formalnie jako przeszkoda do normalizacji stosunków sąsiedzkich między Polską a Czechosłowacją, znajdowała się w stadium dużego napięcia w okresie mego przybycia do Pragi.

Wytyczne ministra Becka²² dla placówki w Pradze ujęte były w ten sposób:

Wobec Czechów stawiać energicznie sprawę naszych postulatów, wychodząc z zasadniczego założenia, że wszelkie uprawnienia i przywileje, udzielone mniejszości niemieckiej, muszą być równolegle przyznane mniejszości polskiej.

Z powyżej ustalonej tezy wynikała konsekwentnie ewokacja programu polskiego. Łącznie z postulatami niemieckimi wysunięte zostały kolejno dla naszej mniejszości żądania:

²¹ Masaryk Tomáš Garrigue (1850–1937) – filozof i polityk czzechosłowacki. Profesor filozofii Uniwersytetu Karola w Pradze, poseł do parlamentu austriackiego (1891–1893 i 1907–1914), przywódca czzechosłowackiego ruchu niepodległościowego (1914–1918), założyciel i przewodniczący Czechosłowackiej Rady Narodowej (1916–1918), premier rządu tymczasowego (1918), prezydent (1918–1935).

Autor błędnie kwalifikuje doktrynę T. G. Masaryka. Z ruchem panslawistycznym związany był przed 1918 r. adwersarz prezydenta ČSR – Karel Kramář (1860–1937) – polityk czzechosłowacki. Twórca koncepcji tzw. neoslawizmu, premier (1918–1919), poseł (1918–1935), przywódca narodowej demokracji (1918–1935).

²² Beck Józef (1894–1944) – polityk i dyplomata polski. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917) i POW (1917–1918), płk dypl. WP, attaché wojskowy w Paryżu (1922–1923), absolwent Wyższej Szkoły Wojennej (1925), szef gabinetu ministra spraw wojskowych (1926–1930), wicepremier i minister bez teki (1930), podsekretarz stanu w MSZ (1930–1932), minister spraw zagranicznych (listopad 1932–wrzesień 1939), internowany w Rumunii (1939–1944).

- a) autonomii,
- b) plebiscytu,
- c) rektyfikacji granic.

Wzrost napięcia politycznego, który towarzyszył stawianiu powyższych żądań był nie tyle wywołany rzeczywistą sytuacją w terenie (na Śląsku), ile nastawieniem naszego MSZagr[anicznych] do powyższego problemu. Chodziło tu wyraźnie o pośpiech i wykorzystanie a tempo sytuacji.

Polityka polska w odniesieniu do Czechosłowacji, solidaryzująca się z polityką Rzeszy, kroczyła niewątpliwie fałszywą drogą. Jednocześnie jednak przeszkodą w załatwieniu sporu z przeciwnej strony było stanowisko prez[ydenta] Benesza w stosunku do Polski. W moim przekonaniu Benesz był nie tylko wrogiem min[istra] Becka, ale i politycznym nieprzyjacielem Polski (najbardziej jaskrawym tego przykładem była gra na Rosję z pominięciem interesów i stanowiska Polski), a wszystkie jego pociągnięcia w stosunku do naszej wspólnej sprawy nosiły cechę nieszczerości i niechęci. Wiem z całą pewnością, że poseł RP Papée²³, w rozmowach swoich z premierem Hodżą²⁴ i ministrem spraw zagranicznych Kroftą stale, z własnej inicjatywy, zwracał uwagę na konieczność załatwienia spraw mniejszości polskiej – w interesie obu stron – przed sprawą sudecką. Sugestie te, znajdujące zrozumienie u interlokutorów, pozostawały bez echa, rozbijając się według wszelkich danych o opór prez[ydenta] Benesza. Również w ostatnim stadium kryzysu stanowisko to i metody nie uległy zmianie. Odpowiedź prez[ydenta] Benesza na pismo Prezydenta RP²⁵, poprzedzająca nasze ultimatum z dnia 30 września (abstrahując od tego czy słusznym było stawianie przez nas w tym momencie tego rodzaju żądań) była w całości wykrętna, nie zawierała żadnych sprecyzowanych propozycji i nie dawała rękojmi wypełnienia płynnych i ogólnikowych obietnic czeskich²⁶.

²³ Papée Kazimierz (1889–1979) – dyplomata polski. Dyrektor Departamentu Polityczno-Ekonomicznego MSZ (1923–1928), konsul generalny w Królewcu (1929–1932), komisarz generalny w Wolnym Mieście Gdańsku (1932–1936), poseł w Pradze (grudzień 1936–marzec 1939), ambasador przy Watykanie (1939–1958).

²⁴ Hodža Milan (1878–1944) – polityk słowacki. Członek Słowackiej Rady Narodowej (1918), wiceprezes zarządu wykonawczego partii agrarnej (1922–1938), poseł (1918–1938), minister rolnictwa (1922–1926 i 1932–1935), minister oświaty (1926–1929), premier (listopad 1935–wrzesień 1938). Od 1938 na emigracji politycznej.

²⁵ Mościcki Ignacy (1867–1946) – chemik i polityk polski. Członek II Proletariatu (1890–1992) i Związku Zagranicznego Socjalistów Polskich (1893–1904), profesor Politechniki Lwowskiej (1912–1925) i Politechniki Warszawskiej (1925–1926), prezydent (1926–1939). Od 1939 na emigracji.

²⁶ Zob. *Diariusz i teki Jana Szembeka(1935–1939)*, t. 4, Londyn 1972, s. 438–439, List E. Beneša do I. Mościckiego z 22 września 1938 (doręczone 26 września 1938).

Stanowisko naszego Sztabu Głównego w odniesieniu do spraw polsko-czeskich zawarte było w krótkich wytycznych, które na wstępie przytoczyłem. Oficjalnie nie zostało ono zmienione, ani uzupełnione do czasu załatwienia sprawy Zaolzia, a gen. Stachiewicz i płk Pełczyński nie wypowiadali przede mną szerzej swoich poglądów. Starsi natomiast oficerowie O[ddziału] II, z którymi miałem sposobność dłużej na powyższe tematy rozmawiać (m. in. ppłk dypl. Banach²⁷) nie ukrywali swego sceptycyzmu odnośnie naszej polityki, która, angażując się po stronie Niemiec, podcinała wbrew naszym interesom egzystencję Czechosłowacji.

Czy Czechosłowacja zdobyłaby się na obronę z bronią w rękę swoich granic w Sudetach, gdyby Polska nie zajęła wrogiej wobec niej postawy? – Trudno oczywiście odpowiedzieć na to pytanie z absolutną pewnością. Jestem zdania, że zajęcie przez Polskę w konflikcie niemiecko-czeskim stanowiska ścisłej neutralności nie wpłynęłoby na odporność praskich mężów stanu w stosunku do żądań niemieckich. Jako powody widzę z jednej strony ogromny nacisk Anglii, Francji i Włoch w kierunku ustępstw, z drugiej strony brak między kierownikami polityki i najwyższymi dowódcami wojskowymi człowieka, który by zdecydowanie wziął na siebie odpowiedzialność, inicjatywę i przeprowadzenie wojny. Ten wzgląd ostatni miał w tym wypadku, jak mi się wydaje, największy ciężar gatunkowy. Gros armii i społeczeństwa czeskiego w okresie kryzysu okazywało nie tyle zapał do walki, ile determinację. Z determinacji tej człowiek o walorach wodza mógł dużo wykrzesać. Wodza tego nie było jednak między ludźmi stojącymi u władzy. Przeciwnie, jestem przekonany, że wśród najwyższych sfer państwowych czeskich ugruntowana była niechęć do wojny, a nawet obawa konfliktu zbrojnego i jego skutków. Nie mogę również oprzeć się wrażeniu, że stanowisko zajęte przez Polskę było dla tych sfer dogodnym argumentem dla wykazania konieczności przyjęcia narzuconej w Monachium ugody.

Gdyby Polska natomiast oświadczyła się wyraźnie po stronie czeskiej, okazując gotowość do wspólnej walki, wówczas – jak sędzę – ten impuls zewnętrzny łącznie ze zdeterminowanym stanowiskiem armii i społeczeństwa skłoniłby rząd czeski do zbrojnego przeciwstawienia się żądaniom niemieckim. Francja i Anglia nie mogłyby pozostać bierne w tym wypadku.

²⁷ Banach Ignacy Kazimierz (1897–1966) – płk dypl. WP. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917), absolwent Wyższej Szkoły Wojennej (1928), szef Wydziału IV Studiów Oddziału II Sztabu Głównego (1937–1939). Od września 1939 r. na emigracji politycznej.

II. Okres od Monachium do wkroczenia wojsk niemieckich do Czechosłowacji.

Okres pomonachijski cechowały:

- a) próby gospodarczego organizowania się w nowych granicach,
- b) słabość rządów [prezydenta] Hachy²⁸ i premiera Berana²⁹,
- c) stopniowo wzrastające uleganie wpływom i żądaniom Rzeszy,
- d) wewnętrzne trudności ustrojowe w związku z tendencjami separatystycznymi w Słowacji i na Rusi Podkarpackiej.

Sytuacja w Słowacji.

Zima 1938/39 wykorzystana została przez Niemców m. in. na utrwalenie sobie wpływów w Słowacji. Propaganda niemiecka pracowała przeciwko Polsce, podtrzymując skutecznie nastrój niezadowolenia i rozgoryczenia z powodu naszych rewindykacji terytorialnych na Słowaczczyźnie³⁰.

W tym samym czasie nasze MSZ, mimo alarmujących raportów Poselstwa RP w Pradze, odnosiło się do spraw naszego południowego sąsiada z niezrozumiałą obojętnością, bagatelizując zagrażające nam coraz bardziej z tego kierunku niebezpieczeństwo niemieckie.

W jesieni 1938 r. (o ile pamiętam w listopadzie) był moment, kiedy Słowacy, zdając sobie sprawę ze skutków poddania się wpływom niemieckim, skłonni byli oprzeć się o Polskę. Poseł Papée pracował energicznie w tym kierunku, wykorzystując swoje dawne dobre stosunki z działaczami słowackimi: Sidorem³¹ i Tisso³². Cała akcja

²⁸ Hácha Emil (1872–1945) – prawnik i polityk czechosłowacki. Prezes Najwyższego Sądu Administracyjnego (1925–1938), prezydent (listopad 1938–marzec 1939), prezydent protektoratu Czech i Moraw (marzec 1939–maj 1945). W 1945 aresztowany pod zarzutem kolaboracji z III Rzeszą.

²⁹ Beran Rudolf (1887–1954) – polityk czechosłowacki. Aktywista partii agrarnej, a następnie jej przywódca (1933–1939), poseł (1918–1939), premier (listopad 1938–kwiecień 1939), więzień nazistowski (1941–1945). W 1945 oskarżony o kolaborację z III Rzeszą i skazany na 20 lat więzienia.

³⁰ W wyniku umowy delimitacyjnej podpisanej 30 listopada 1938 w Zakopanem Polska uzyskała drobne nabytki terytorialne w rejonie Czadeckim, na Spiszu i Orawie oraz w Bieszczadach. Łącznie ok. 220 km kw.

³¹ Sidor Karel (1901–1953) – polityk i dyplomata słowacki. Aktywista Słowackiej Partii Ludowej (od sierpnia 1938 jeden z jej liderów), redaktor naczelny pisma „Slovák” (1929–1938), poseł (1935–1939), komendant Hlinkovej Gardy (październik 1938–kwiecień 1939), minister bez teki reprezentujący Słowację w rządzie R. Berana (grudzień 1938–marzec 1939), premier autonomicznego rządu Słowacji (11–14 marca 1938), poseł Słowacji przy Watykanie (czerwiec 1939–kwiecień 1945). Od 1945 na emigracji politycznej.

³² Tiso Josef (1887–1947) – ksiądz katolicki i polityk słowacki. Działacz Słowackiej Partii Ludowej (od września 1938 jej przywódca), poseł (1925–1938), minister zdrowia (1927–1929), premier i minister spraw wewnętrznych autonomicznego rządu Słowacji (październik 1938–marzec 1939), premier (marzec–październik 1939) i pre-

rozbiła się o brak konkretnej decyzji i niedoceniecie znaczenia jej dla nas ze strony MSZ. Kiedy np. Poselstwo RP w Pradze, po przewyciężeniu licznych trudności, urządziło wizytę wówczas jeszcze wpływowego i wyraźnie propolsko nastawionego Sidora w Warszawie, został on przez dyrektora dep[artamentu] Kobylańskiego³³ przyjęty i potraktowany „en canaille” tak, że wizyta przyniosła rezultat odwrotny od zamierzonego³⁴.

Sprawa Rusi Podkarpackiej.

Osobny ustęp historii zimy [19]38/39 stanowi sprawa Rusi Podkarpackiej. W Monachium Hitler przyrzekł gwarancje niepodległości Czechosłowacji w jej nowych granicach. Termin tej gwarancji nie został niestety ściśle ustalony. Równocześnie Polska starała się o przyłączenie Rusi do Węgier, aby w ten sposób zyskać wspólną z nimi granicę. W tym celu MSZ popierało prądy odśrodkowe na południu Karpat³⁵. Niemcy wykorzystali również i tę sytuację do prowadzenia podwójnej gry. Odwlekali ważną z punktu widzenia naszych interesów gwarancję granic Czechosłowacji pod pretekstem konieczności uprzedniego załatwienia sprawy Rusi według naszych życzeń. O ile wiem wprost zalecali nam cierpliwość, rozbijając równocześnie Czechosłowację od wewnątrz na swój sposób. Skoro zaś po okupacji Czech i opanowaniu Słowacji Polska zyskała wreszcie wspólną granicę z Węgrami, było to dla nas bez znaczenia wobec usadowienia się Niemców na południe od Karpat i zupełnego uzależnienia Węgier od Rzeszy.

Okupacja wojskowa Czech i Moraw.

Wkroczenie Niemców do Czech poprzedził okres coraz gwałtowniejszej kampanii prasowej, wykazującej „gnębienie” pozostałych w Czechach Niemców i niezdolność Czechów do współżycia ze Słowakami w jednym organizmie państwowym.

zydent Słowacji (październik 1939–kwiecień 1945). W 1946 oskarżony o zdradę oraz zbrodnie wojenne i skazany na karę śmierci.

³³ Kobylański Tadeusz (1895–1963) – dyplomata polski. Ppłk WP, attaché wojskowy w Moskwie, radca poselstwa w Bukareszcie (1929–1935), wicedyrektor (1935) i dyrektor Departamentu Polityczno-Ekonomicznego MSZ (1936–1939), nacelnik Wydziału Wschodniego (1935–1939). Po 1939 na emigracji politycznej.

³⁴ Podróż Sidora do Warszawy (19–21 listopada 1938) miała głównie na celu odroczenie postulowanych przez władze RP rektyfikacji granicy polsko-słowackiej. Argument, że mogą one spowodować zasadniczą zmianę propolskiej postawy społeczności słowackiej, nie spotkał się jednak ze zrozumieniem kierownictwa MSZ – *Diariusz...*, s. 318–323 i 325; IPMS, kol. 482/10, A. Z. Jakubski, *Notatka w sprawach słowackich z 23 XI 1939*.

³⁵ Zob. P. Samuś, K. Badziak, G. Matwiejew, *Akcja „Łom”*. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP, Warszawa 1998.

MSZ i Sztab Główny w Warszawie informowane były o wszelkich oznakach rozwijającego się procesu. Pamiętam szereg raportów Poselstwa w Pradze o zastraszającym wzroście wpływów niemieckich i przejawach aktywności politycznej Rzeszy, z których wnioskować było można o zbliżającej się katastrofie Czechosłowacji. Jej formy końcowej nie można było oczywiście szczegółowo przewidzieć. Osobiście wysyłałem meldunki do Sztabu i MSZ, podając treść rozmów moich na ten temat z dobrze zawsze poinformowanym attaché niemieckim³⁶, który wprost kwestionował możliwość utrzymania się państwa czechosłowackiego. Przytaczałem jego słowa o Czechosłowacji: „es ist ein todtgeweihter Staat”. Na kilka dni przed zajęciem Pragi (zdaje mi się 9 III 1938) usłyszałem z ust tegoż attaché wojskowego wyraźną zapowiedź użycia siły przez Rzeszę w stosunku do Czechów na skutek antyniemieckich rozruchów w Bernie³⁷ (nb. wyreżyserowanych przez Niemców). „Rozruchy” te oceniłem jako pretekst do interwencji wojskowej ze strony Niemiec i wraz z tą oceną meldunek odnośny przesałem do Sztabu Głównego.

Moment wkroczenia wojsk niemieckich był wybrany z całą perfidią również z punktu widzenia wojskowego. Chcąc zredukować do minimum możliwość ewentualnego lokalnego oporu i uniknąć incydentalnego rozlewu krwi Niemcy wkroczyli do Czech i Moraw po zwolnieniu w armii czeskiej wszystkich roczników rezerwy i armii czynnej z wyjątkiem jednego. Rekruci zaś wcieleni zostali w r. 1939 do formacji w pierwszych dniach marca. Oddziały nie przedstawiały więc żadnej wartości bojowej.

Po upadku państwa czechosłowackiego żal Czechów w stosunku do Polski z powodu jej polityki w roku 1938 ustąpił względnie szybko miejsca wierze w nasze siły i rachubom, że Polska oprze się Niemcom, a wojna w ten sposób wywołana naprawi krzywdy, wyrządzone Czechosłowacji. Nastrój ten przybierał na sile w miarę coraz bardziej brutalnego ograniczania praw i swobód ludności przez najeźdźców.

Reasumując wydaje mi się, że w istniejącym na przestrzeni dwudziestu lat, nieprzyjaznym na ogół, układzie stosunków polsko-czeskich wina była obopólna. „Grzech pierworodny” popełniła Czechosłowacja w roku 1920. Głównie z jej winy również polityka obydwu państw w latach następnych trudna była do uzgodnienia.

³⁶ Toussaint Rudolf – płk niemiecki. Attaché wojskowy w Pradze (1938–1939).

³⁷ Poprawnie: w Brnie (na Morawach).

Przewaga błędów natomiast w latach 1937, 1938 i 1939 była po stronie Polski i to nie tylko w części dotyczącej sposobu załatwienia sporów sąsiedzkich, lecz i w odniesieniu do istotnych interesów Polski, wypływających z sytuacji geopolitycznej obu krajów.

Najcięższymi z tych błędów były:

- 1) wprowadzenie zasady „iunctim” między żądaniami niemieckimi a pretensjami polskimi, co przede wszystkim korzystne było dla Niemców i w wysokim stopniu ułatwiało im rozgrywkę polityczną w roku 1938, a co ściągnęło na Polskę odium współudziału w rozbiórce Czechosłowacji;
- 2) bierność polityki polskiej w okresie podporządkowywania Słowacji wpływom Rzeszy;
- 3) brak reakcji na okupację Czech i Moraw przez Niemców. Jedyną skuteczną odpowiedzią mogło być wówczas wkroczenie wojsk naszych na Słowację w dniu 15 III [19]39. Był to ostatni moment, aby zapobiec usadowieniu się Niemców po drugiej stronie Karpat.

III. Armia czechosłowacka – stanowisko sfer wojskowych.

Armia czechosłowacka, zorganizowana na wzór francuski i przy pomocy misji francuskiej, przedstawiała się bardzo dobrze zewnątrznie pod względem dyscypliny, wyposażenia i zaopatrzenia. Wydaje mi się, że wyszkolenie jej stało również na wysokim poziomie – brakowało mi jednak okazji do poczynienia osobistych w tym kierunku spostrzeżeń. Nastrój w oddziałach w czasie poprzedzającym Monachium był dobry. O ich moralnej wartości bojowej nic powiedzieć nie mogę – była ona zagadką wobec braku jakichkolwiek tradycji wojennych w narodowej armii czeskiej.

Ogólna mobilizacja we wrześniu 1938 roku przeprowadzona była wzorowo. Stawiennictwo dopisało w pełni. Armia czechosłowacka liczyła na stopie wojennej: 35–37 dywizji piechoty, 4 dywizje szybkie, 5 pułków art[ylerii] najcięższej, 12 pułków kawalerii, około 1000 samolotów bojowych. Wystawionych zostało 5 sztabów armii oraz około 14 sztabów korpusów³⁸.

³⁸ Mobilizację powszechną prezydent ČSR zarządził 23 września 1938. Plan mobilizacyjny zakładał wystawienie 42 wielkich jednostek: 34 dywizji piechoty, 4 dywizji szybkich (złożonych z jednostek pancernych, piechoty zmotoryzowanej i kawalerii), 4 związków piechoty trzeciego rzutu (tzw. skupin) oraz 4 dowództw armii, 14 dowództw korpusów i odwodu naczelnego wodza. W sumie powołano pod broń ok. 1,25 mln żołnierzy.

Generalnym inspektorem armii czeskiej był generał Syrowy³⁹, człowiek o średniej inteligencji, otoczony jakąś bliżej nieokreśloną legendą z czasów pobytu legionu czechosłowackiego na Syberii⁴⁰, materialista, dbający o zachowanie swego stanu posiadania i niechętny wojnie. Według ogólnego zdania sfer wojskowych czeskich zawiódł on w okresie kryzysu monachijskiego pokładane w nim nadzieje czynnego przeciwstawienia się polityce ugodowej.

Generał Krejčí⁴¹, szef sztabu głównego, zawdzięczający swoją karierę prez[ydentowi] Beneszowi, podzielał w zupełności jego zapatrywania polityczne. Okazywał niechęć Polsce, przyjaźń Francji i był gorącym zwolennikiem współpracy z Rosją. Wydaje mi się, że nie posiadał przygotowania oraz zalet charakteru i umysłu, kwalifikujących go na zajmowane stanowisko.

Stanowisko szefa oddziału II zajmował ppłk Moravec⁴². W rzeczywistości był on jednak figurantem, a właściwe kierownictwo prac oddziału II spoczywało w rękach płk Hajek'a⁴³, który jednak ze

³⁹ Syrový Jan (1888–1970) – czechosłowacki generał broni. Uczestnik walk czeskich i czechosłowackich formacji wojskowych w Rosji (1914–1918), dowódca armii czechosłowackiej na Syberii (1919–1920), komendant dowództwa krajowego w Pradze (1920–1925), szef Sztabu Głównego (1926–1933), minister obrony narodowej (1926), generalny inspektor sił zbrojnych (1933–1938), premier (wrzesień–grudzień 39) i minister obrony narodowej (wrzesień 1938–kwiecień 1939). W 1945 oskarżony o współpracę z III Rzeszą i skazany na degradację oraz 20 lat więzienia.

⁴⁰ Narodziny legendy gen. Syrovego wiążą się z utratą przez niego, w przededniu bitwy pod Zborowem (2 lipca 1917), prawego oka. Wśród legionarzy wywołało to asocjacje z postacią bohatera wojen husyckich – Jana Žižki z Trocnova.

⁴¹ Krejčí Ludvík (1890–1972) – czechosłowacki generał broni. Uczestnik walk czechosłowackich formacji wojskowych w Rosji (1917–1919), dowódca 6 DP (1920–1923), absolwent École Supérieure de Duerre (1925), dowódca 4 DP (1925–1932), szef Sztabu Głównego (grudzień 1933–luty 1939), wódz naczelny (wrzesień–październik 1938), więzień nazistowski (1941–1942). Od 1950 represjonowany przez władze komunistyczne (m. in. zdegradowany).

W przeciwieństwie do prezydenta Beneša, gen. Krejčí we wrześniu 1938 r. był zdecydowanym zwolennikiem stawienia zbrojnego oporu III Rzeszy.

⁴² Moravec František (1895–1966) – czechosłowacki generał brygady. Uczestnik walk serbskich i czechosłowackich formacji wojskowych w Rosji, Grecji, Francji i we Włoszech (1916–1918), absolwent Wyższej Szkoły Wojennej w Pradze (1929), naczelnik wydziału wywiadowczego dowództwa krajowego w Pradze (1930–1934), naczelnik sekcji wywiadu i kontrwywiadu Oddziału II Sztabu Głównego (1934–1937), zastępca szefa Oddziału II Sztabu Głównego (styczeń–marzec 1939), uczestnik czechosłowackiej akcji niepodległościowej w Wielkiej Brytanii (marzec 1939–1945), szef Oddziału II Ministerstwa Obrony Narodowej (1940–1945), zastępca szefa Sztabu Głównego (1944–1945). Od 1948 ponownie na emigracji politycznej.

⁴³ Hájek František (1894–1943) – czechosłowacki pułkownik. Szef Oddziału II Sztabu Głównego (1934–1939). Pod naciskiem III Rzeszy odwołany w styczniu 1939 r. ze stanowiska. Od marca 1939 r. na emigracji politycznej.

względu na formalny sprzeciw Niemców nie mógł zajmować oficjalnego stanowiska. Płk Hajek zrobił na mnie wrażenie człowieka inteligentnego, twardego i bezkompromisowego w kwestiach dotyczących zabezpieczenia interesów Czechosłowacji.

Wyraźnie przychylnie stanowisko w odniesieniu do Polski i do ułożenia dobrych stosunków między nami zajmowali: generał Blaha⁴⁴, szef kancelarii wojsk[owej] prez[ydenta] Benesza i generał Hrabčík⁴⁵, kierownik kursu wyższych dowódców, a później delegat sztabu dla spraw granicznych z Polską na Śląsku Cieszyńskim.

Ogół oficerów sztabowych, z którymi się stykałem, niechęty był wiązaniu się Czechosłowacji z Rosją. Wielu z nich widziało jedyny ratunek przeciw niebezpieczeństwu niemieckiemu w oparciu o Polskę. Oficerowie ci bardzo głęboko przeżyli i odczuli kryzys monachijski. Zapytany bezpośrednio po Monachium przez płk Pełczyńskiego, czy uważam za możliwy wojskowy zamach stanu w Czechach, odpowiedziałem w dłuższym referacie, że ewentualności tej nie biorę pod uwagę ze względu na brak ludzi, zdolnych do przeprowadzenia czynu rewolucyjnego, ze względu na dezorientację polityczną ogółu oficerów po Monachium i ich bierność wpływającą z naturalnych cech narodu czeskiego.

Z czasów pobytu mego w Pradze współpraca między sztabem polskim i czeskim nie istniała.

Stosunki moje ze sztabem czeskim były poprawne, z oficerami sztabu dobre. Zetknięcie się ze znajomymi i kolegami moimi z École Sup[érieure] de Guerre w Paryżu, ułatwiło mi nawet w okresach napięcia podtrzymywanie z nimi stosunków oficjalnych i towarzyskich.

Zakup materiału wojennego w Czechach.

W listopadzie 1938 roku, będąc w Warszawie, zameldowałem Szefowi Sztabu Głównego i jego Zastępcy⁴⁶, że według posiadanych

⁴⁴ Bláha Silvestr (1887–1946) – czechosłowacki generał dywizji. Oficer czechosłowackich formacji wojskowych w Rosji i we Francji (1917–1918), attaché wojskowy w Paryżu (1920–1925), dowódca 33 p.p. (1925–1929), szef kancelarii wojskowej prezydenta (1928–1938).

⁴⁵ Hrabčík František (1894–1967) – czechosłowacki generał dywizji. Oficer czechosłowackich formacji wojskowych w Rosji (1917–1920), absolwent École Supérieure de Guerre (1925), szef sztabu dowództwa krajowego w Pradze (1923–1926), komendant Wyższej Szkoły Wojennej w Pradze (1929–1932), komendant Kursu dla wyższych dowódców (1934–1935 i 1936–1938), szef komisji delimitacyjnej na Śląsku Cieszyńskim (1938), uczestnik ruchu oporu.

⁴⁶ Malinowski Tadeusz (1888–1980) – gen. bryg. WP. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917), Polskiego Korpusu Posiłkowego (1917–1918) i Armii Polskiej we Francji (1918–1919), następnie m. in. szef Oddziału V MSWojsk. (1920–1923), dowódca 17 DP (1930–1936), I zastępca szefa Sztabu Głównego i sekretarz Komitetu Obrony

przeze mnie informacji (źródło rumuńskie i węgierskie) armia czechosłowacka ulegnie reorganizacji i że na skutek jej nieuniknionej redukcji nadwyżki materiału wojennego mają być odstąpione państwowemu obcym. Spytałem się, czy i jakim sprzętem interesowałaby się ewentualnie nasza armia. Otrzymałem rozkaz zebrania danych o artylerii ciężkiej i najcięższej oraz czołgach średnich. Wróciwszy do Pragi po dość długich staraniach i po otrzymaniu kilku wymijających odpowiedzi w sztabie czeskim, dowiedziałem się wreszcie, że cały ciężki sprzęt artyleryjski został zastrzeżony, a następnie zakupiony przez Niemców – a czołgów zaś średnich armia czeska nie chce się pozbywać. Oferowano mi natomiast możliwość zakupu nowego sprzętu pancernego wprost w fabrykach.

Wiadomości te przekazałem natychmiast do Warszawy. Komisja broni pancernej z płk Wyrwińskim⁴⁷ na czele przyjechała do Pragi dopiero około 10 marca 1939 roku (tłumaczono mi to wyczerpaniem kredytów na zakup broni w bieżącym roku budżetowym!).

Po wkroczeniu Niemców do Czech sprawa zamówień stała się nieaktualna.

Noël
ppłk dypl.

Rzeczypospolitej (1936–1939), I zastępca wiceministra obrony narodowej (1942–1945).
Od 1945 na emigracji politycznej.

⁴⁷ Wyrwiński Eugeniusz (1895–?) – płk WP. Żołnierz Legionów Polskich (1914–1917) i POW (1918), od listopada 1918 w WP: m. in. II zastępca Dowódcy Broni Pancernych.